

AB SÜRECİNDE
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI:
ÖZERKLİK VE TEMSİL SORUNU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

İBRAHİM TURAN*

Presidency of Religious Affairs in Process of the European Union:
An Assessment in Context of Issue of Autonomy and Representation

Abstract: The process of European Union (EU) is an important factor which has an effect on Turkey almost in every area. The developments appeared in area of democracy and human rights with adaptation process of the EU, especially in the context of the Copenhagen criteria, bring also some social demands. One of these demands appears undoubtedly in the areas of religious services and religious education. Demands in especially religious services' area bring Presidency of the Religious Affairs into focus of the debates in many areas from its structure and functioning to services given by it. In

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi ABD
[ibrahim-turan55@hotmail.com].

fact, this situation has been reflected in the yearly progress reports issued by the EU Commission.

This article examines some discussions on the Presidency of Religious Affairs in the process of the EU. In this context, firstly it deals with institutional autonomy of Presidency; secondly it evaluates its representative problems. Lastly, it tries to evaluate the debates in the context of the EU *acquis*.

Key Words: Presidency of Religious Affairs, European Union, Autonomy, Representation, Alevism.

Öz: AB süreci Türkiye'yi hemen her alanda etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle Kopenhag kriterleri bağlamında AB'ye uyum süreci ile birlikte demokrasi ve insan hakları alanında ortaya çıkan gelişmeler, bazı toplumsal talepleri de beraberinde getirmektedir. Bu taleplerden birisi de hiç şüphesiz din hizmetleri ve din eğitimi alanındaki taleplerdir. Özellikle din hizmetleri bağlamındaki talepler Diyanet İşleri Başkanlığının yapı ve işleyişinden, sunduğu hizmetlere kadar birçok alanda, kurumu tartışmaların odağı haline getirmektedir. Nitekim bu durum AB Komisyonu tarafından aday ülkeler için hazırlanan yıllık ilerleme raporlarına da yansımaktadır.

Bu makalede, AB sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yapılan tartışmalara değinilmektedir. Bu tartışmalar çerçevesinde ilk olarak kurumun özerkliği konusundaki ele alınmakta, ardından temsil sorunu ile ilgili tartışmalara yer verilmektedir. Son olarak da yaşanan tartışmaların, AB müktesebatı bağlamında bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Avrupa Birliği, Özerklik, Temsil, Alevilik.

Giriş

Avrupa Birliği süreci Türkiye'yi ekonomiden sağlığa, politikadan eğitime kadar neredeyse her alanda etkilemekte, Kopenhag kriterlerini yakalamak için tüm kurumlar kendilerini AB standartlarına yükseltmenin çabası içerisinde girmiş bulunmaktadırlar. Tabiiyle kurumların AB'ye uyumu, her yıl AB Komisyonu tarafından düzenli olarak yayınlanan ilerleme raporlarına da yansımaktadır. Bu ilerleme raporlarında eksiklikler tespit edilmekte ve bunların giderilmesi için gerekli adımların atılması Türkiye'den talep edilmektedir. Yıllık ilerleme raporlarına bakıldığında, giderilmesi istenen eksikliklerden birisinin de toplumdaki farklı dini grupla-

rın Diyanet İşleri Başkanlığı nezdindeki taleplerinin cevaplanması olduğu anlaşılmaktadır. İlgili raporlarda Diyanet İşleri Başkanlığının özerkliğinden farklı dini unsurları temsil etmesine varan bir dizi yeni düzenlemenin olması talep edilmektedir. Özellikle din hizmetleri ve yaygın din eğitimi bağlamında Başkanlığın sunduğu imkanlardan toplumdaki tüm dini grupların eşit ölçüde hizmet alamadıkları yönündeki eleştiriler, ister istemez Diyanet İşleri Başkanlığını AB sürecinde tartışmaların odağına yerleştirmektedir.

Günümüzde, örgün eğitimin yanında veya dışında düzenlenen formal eğitim faaliyetlerinin tümü olarak tanımlan yaygın eğitim¹, artık örgün eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. İslam eğitim-öğretim geleneğinde “Beşikten mezara kadar eğitim” anlayışı, 20. yüzyılın başlarından itibaren batı toplumlarında da “yaşam boyu eğitim” (Life Long Learning) sloganıyla kendine yer bulmuştur.² Yaygın eğitim, her türlü eğitim öğretim faaliyetlerini kapsarken dinin öğretimi konusu da bu faaliyet alanında kendi yerini almış bulunmaktadır. Hatta öyle ki, dinin eğitimi ve öğretimi konusu, yaygın din eğitimi adı altında kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Bu faaliyetler ülkemizde din hizmetlerini yürütmekle yükümlü anayasal kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Bu nedenle biz burada AB’nin Türkiye’de yaygın din eğitimine etkilerini incelerken esasında Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yapılan tartışma ve eleştirileri ele almış olacağız.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği sürecinde Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinde yapılan tartışmalara değinilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde özerklik ve temsil sorunu tartışmalarına yer verilmiş, ikinci bölümde ise, ilgili tartışmaların AB müktesebatı bağlamında bir değerlendirmesi yapılmıştır.

¹ Nurettin Fidan, Münire Erden, *Eğitime Giriş*, İstanbul: Alkım Yay., 1998, s. 226; UNESCO tarafından hazırlanan “Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü”nde ise, Mesleki eğitim hariç olmak üzere, örgün eğitim sistemi dışında yapılan her türlü eğitim faaliyetini belirtmek için kullanılmaktadır. İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, Ankara: Nobel Yay., 2000, s. 6.

² Yetişkin Din Eğitiminin ortaya çıkışı ve bu alandaki gelişmeler hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Samsun: Etüt Yay., 2000.

A. Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Yaşanan Tartışmalar

1- Özerklik Sorunu

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine yapılan tartışmaların en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz özerklik sorunudur. AB standartlarının hemen her alanda aranır olduğu günümüzde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlete bağlı olarak kanunla kendisine verilen görevleri yerine getiren Anayasal bir organ olması nasıl değerlendirilmektedir? Din işlerini yürütmek üzere devletin böyle bir kurumu bünyesinde ihdas etmesi laik devlet anlayışıyla bağdaşmakta mıdır? Aslında soruların ve dolayısıyla ilgili tartışmaların Diyanetin kuruluşuna kadar gittiği görülmektedir.

Cumhuriyetinin kurucu kadroları açısından bakıldığında din, modernleşmenin önünde bir engel olarak düşünülmüş olmasına rağmen, onların toplumsal ve siyasal yaşam içerisinde etkinliği fazlasıyla hissedilen din kurumunu yok saymaları imkansızdı. Bu nedenle dini yok saymak yerine onu hem siyasi etkilerden mümkün olduğunca uzak tutacak, hem de toplumun ilerlemesinin önünde engel teşkil edebilecek cemaat ve tarikatların etkisini minimize edecek şekilde devlet sistemi içerisinde bir yere yerleştirmek gerektiği düşünülmüştür. Bu anlamda laiklik, dinin devlet kontrolü altında siyasal ve toplumsal bir kontrol mekanizması olarak hukuk sistemi içerisinde yer alması şeklinde algılanmıştır. Bu, kurucu kadroların görüşü olmakla birlikte, bu konudaki meclis tartışmalarına bakıldığında üç ayrı görüşün bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, din işlerinin devlet çatısı altında yer alan bir kurum tarafından yürütülmesi, ikincisi, kurumun devlet yapısı içerisinde bulunmakla birlikte özerk tutulması, üçüncüsü de, bu kurumun tamamen sivil toplum içerisinde yapılanmasıdır.³ Birinci görüşün aslında Cumhuriyetin kurucularının genel fikri olduğu görülmektedir. Zira Diyanet İşleri Başkanlığı'nun bugünkü konumu itibariyle devlet yapısı içerisinde din işlerini

³ İştâar Gözaydın, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dinin Tanzimi*, İstanbul: İletişim Yay., 2009, s. 273.

yürütmekle görevli hukuki bir kurum olduğu görülmektedir. İkinci görüş, daha çok muhafazakar kesimin Diyanet İşleri Başkanlığı hakkındaki tutumuna uygun düşmektedir. Üçüncü görüş ise, genel olarak laik devlet içerisinde din işlerinin yürütülmesi ile ilgili bir kurumun olmayacağını, bunun olması durumunda devletin laik bir devlet sayılıp sayılmaması konusunda şüphelerin oluşacağını ileri süren laik kesimi ifade etmektedir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili tartışmalar temelde üç noktada odaklanırken 1960'lı yıllarda tartışmaların iki noktaya indirildiği görülmektedir. Özellikle 1961 Anayasasının hazırlanması ve Temsilciler Meclisindeki görüşmeler sırasında vicdan ve din hürriyetini düzenleyen 19. Madde, ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu madde üzerinde ortaya konulan birinci görüş, muhafazakar kesime ait olup, "müdahale etme ancak yardım et" şeklindeki görüştür. Bu görüş sahipleri devletin, dini inanç hakkını tam olarak teminat altına almasını, dine müdahale etmemekle birlikte onu desteklemesini (ağırlıklı olarak ekonomik açıdan) ve dini eğitime yönelik örgütlenmeye destek olmasını talep etmektedir.⁴ Muhafazakar düşünce yanlısı olan bu kesim, laikliği Türkiye'ye özgü şartlar içerisinde yorumlayarak Diyaneti de buna uygun bir çerçeveye oturtmaktadır. Onlara göre, Diyanet İşleri Başkanlığı devlet eliyle din işlerini düzenleyen, yürüten ve denetleyen bir organ olmalıdır. Devlet, onu finanse ederken kısıtlayıcı herhangi bir müdahaleden de uzak durmalıdır.

Muhafazakar düşünce içerisinde laikliği yorumlayan kesimin aksine klasik laik düşünce yanlıları ise, bu tartışmalar etrafında devletin dine karşı tamamen tarafsız olması düşüncesinden hareketle, devlet aygıtı içerisinde yer alması nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığına karşı çıkmışlardır. Onlara göre, devlet dinler karşısında tarafsız olmalıdır. Bu nedenle

⁴ 1961 anayasasının hazırlanması ve görüşmeler sırasında bu konuda temsilciler meclisinde yaşanan tartışmalar için bk. *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, (I. Dönem) cilt: III (1961), s. 98; 100; 130; 135.

din işleriyle ilgili bir organın devlet düzeni içerisinde yeri yoktur.⁵ Aksi halde Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkesi olan laiklik prensibi çiğnenmiş olacaktır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı genel idare içerisinde yer almamalıdır.

Yukarıda yer alan iki görüşe bakıldığında bu ikisinin de aslında özerkliği savunduğu görülmektedir. Ancak burada konu "özerklik" kavramından ne anlaşılması gerektiği noktasına odaklanmaktadır. Tartışmalara bakıldığında, birinci görüş sahiplerinin özerklikten Diyanet İşleri Başkanlığı'nun siyasi müdahalelerin dışında kalmakla birlikte genel idare içerisinde yer almaya devam etmesini kastettiği anlaşılmaktadır. İkinci görüş sahiplerinin ise, özerklikten, Diyanet İşleri Başkanlığı'nun genel idarenin dışında sivil bir kurum haline getirilmesini kastettiği anlaşılmaktadır. Bu iki görüşe göre, laik devlet, dini kendi özerkliğine bırakan devlet olmalıdır.

132
OMÜİFD

Diyanet İşleri Başkanlığı'nun özerk olmasına ilişkin görüş sahiplerinden birisi olan Ali Fuad Başgil'e göre, laikliği batı hukukundaki şekli ile uygulama alanına koymak gerekmektedir. Bunun için ise yapılması gereken şey, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı politika dışında bırakmaktır. Kaldı ki, Türkiye'de hem laiklik ilkesinden bahsedip hem de Başbakanlığa bağlı, onun emrinde ve onun bütçesinden beslenen Diyanet İşleri Başkanlığı bir tenakuz oluşturmaktadır. İstismanı önlemek için öncelikle yapılması gereken, bu tenakuzu ortadan kaldırmak ve laikliği batı sistemlerinde olduğu şekliyle tatbik etmektir.⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı'nun özerk olmasına ilişkin bir yaklaşım da eski Diyanet İşleri Başkanlarından birisi olan Süleyman Ateş'ten gelmektedir. Ateş, Diyanet Teşkilatının özerk olmasından yana olmakla birlikte şöyle bir çekinceyi ortaya koymakta ve kurumun mevcut halinin muhafaza edilmesinin şimdilik yararlı olacağını şu sözlerle ifade etmektedir:

⁵ Gözaydın, *age*, s. 39.

⁶ Ali Fuad Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, Yağmur Yay., 1960, s. 155'ten aktaran Gözaydın, *age*, s. 280.

“Bugün Türkiye’de din örgütü siyasetin etkisi altındadır. Son zamanlarda ise mantar gibi biten dini gruplar zaten kendi kendilerini özerk Diyanet örgütü haline getirmektedirler. Diyanet’in de böyle bir grup haline dönüşmesinden endişe duyduğum için şimdilik mevcut statünün korunmasını uygun buluyorum. Şayet ileride din adamları siyasetin üstüne çıkabilecek olgunluğa ve geleneğe ulaşırlarsa elbette o zaman din teşkilatının tamamen özerk, bağlılarına kendi bütçesinden maaş veren etkili bir kuruluş olmasını arzu ederim”.⁷

Yine eski bir Diyanet İşleri Başkanı olan Mustafa Said Yazıcıoğlu da (dönemin Diyanet İşleri Başkanı sıfatıyla) bir gazeteye verdiği mülakatında laiklikten söz edebilmek için din işlerinin devlet içinde olmaması, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir teşkilata devlet içinde yer verilmemesi ve din işlerinin cemaatlere bırakılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸ Bir sonraki gün aynı gazete, bir başka Diyanet İşleri eski Başkanlarından Lütfi Doğan’ın görüşlerine yer vermiştir. Doğan, din işlerinin tümüyle cemaatlere bırakılması halinde, ulusal birliğin bozulacağı ve mezhep çatışmalarının çıkabileceği uyarısında bulunmuştur.⁹

Görüldüğü üzere, bu tartışmalar bazen dini hassasiyetler göz önünde bulundurularak yapılırken, bazen de siyasi mülahazalarla yapılmaktadır. Ancak anlaşılan o ki, gerek siyasi gerekse dini mülahazalarla olsun, özerklik konusunda genel eğilim, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde kalmak kaydıyla özerk olmasından yanadır.

1960’lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede yapılan tartışmaların, mahiyeti bakımından çok fazla bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir. Bu da Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı üzerindeki tartışmaların bir noktaya bağlanamadığını göstermektedir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ülke genelinde sahip olduğu yayılımın, diğer hiçbir ku-

⁷ Süleyman Ateş, “Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlgili Anımız ve Temennimiz -2 Diyanet İşleri Özerk Olmalı”, *Vatan Gazetesi*, 25.04.2004.

⁸ “Türkiye Laik Değil” (Fikret Bila ile söyleşi), *Milliyet Gazetesi*, 09 Aralık 1989, s. 14’ten aktaran Gözaydın, *age*, s. 286.

⁹ Bk. Fikret Bila “Din Devleti Kurmaya Kalkarlar”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Aralık 1989’dan aktaran Gözaydın, *age*, s. 287; ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının özerkliği hakkında geniş bilgi için bk. Ruşen Çakır-İrfan Bozan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?*, İstanbul: Tesev Yay., 2005, ss. 110-114.

rumda olmadığı düşünülürken, bu durum siyasi iktidarlar açısından da oldukça önemli görülmektedir. Anayasa'nın 136. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak "laiklik ilkesi gereği ... siyaset dışında kalarak" denilmektedir. Oysa başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifi ve Cumhurbaşkanlığı'nın onayı ile atanan bir kurumun ne kadar siyaset dışında kalabileceği de ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim bu durum ne laik kesim ne de muhafazakar kesim tarafından kabul edilmektedir.

2- Temsil Sorunu

Temsil sorunu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hukuki yapısından özerkliğine kadar birçok tartışmanın üstünde ve hatta belki de onların sebebinin oluşturduğu önemli bir konu ya da sorun olarak görülmektedir. "Özerklik Sorunu" başlığı altında ele alınan görüşlerin dışında ilgili kurum üzerinde temsil konusunda da farklı tartışmalar bulunmaktadır. Ancak Başkanlığın temsil kabiliyetine ilişkin tartışmalar açısından öncelikle idari mi yoksa dini bir kurum mu olduğunun açıklanması gerekmektedir. Bunun ardından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın farklı dini grupları temsil edip etmeme meselesi ve buna yönelik eleştiriler ele alınacaktır. Esas itibarıyla birinci tartışmanın cevabı, ikinci tartışmaya da ışık tutacaktır.

Temsil sorunu ile ilgili tartışmalarda ortaya konulması gereken ilk husus, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini bir kurum mu yoksa idari bir kurum mu olduğudur. Eğer Diyanet İşleri Başkanlığı dini bir kurum ise, temsil ettiği dini grup adına belirli bir temsil kabiliyeti ve ehliyetine sahip olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre, kurumun görevinin topluma din hizmeti sunmak olduğu ve genel idare içerisinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim 633 sayılı kanunun Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Birlik Partisi'nin Anayasa Mahkemesine açtığı iptal davasında yüksek mahkemenin şu ifadeleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini bir teşkilat olmadığına işaret etmektedir. "Diyanet İşleri Başkanlığı dini bir teşkilat değil, Anayasanın 154. maddesinde saptandığı üzere genel idare içinde yer almış idari bir teşkilat durumundadır." Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasada yer alması ve personelinin de devlet memuru sayılması birçok tarihsel sebebe dayandı-

ğı gibi siyasal ve konjonktürel sebeplerle de izah edilebilir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesinin açıklamasına göre, devletin bu alana yardım etmesi, din işlerini yürüttüğü anlamına gelmeyip ülkenin içinde bulunduğu zorunlu şartlardan ve mevcut ihtiyaçlara yönelik çözüm arayışından kaynaklanmaktadır.¹⁰

Niyazi Berkes, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, kuruluşundan itibaren hiçbir ruhani niteliğinin bulunmadığını şu ifadelerle anlatmaktadır:

"...bu kurum, Hıristiyanlıktaki durumdan farklı olarak bir din topluluğunun en üst ruhani başkanlık kurumu değildir... Bu kurum ve başındaki makam, bir dogma bir mezhep bir ilahiyat doktrinini benimseyerek inananları onlara uyma zorunluluğu koyamaz... Şu halde o, devletin yurttaşlarının çoğunluğu olan Müslüman halkın, inançlarını ve ibadetlerini kanunların sağladığı özgürlük içinde yapmalarını sağlama işiyle görevli, kamu hizmeti yapan bir dairedir."¹¹

Mehmet Görmez, Diyanetin ruhani anlamda dini bir kurum olmadığını, cumhuriyet döneminde bu anlamda bir kurumun da ihdas edilmediğini ifade etmektedir.¹² Sönmez Kutlu'ya göre ise, Diyanetin kutsallığı veya kutsanmışlığı olmamakla birlikte, son dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığına bir tüzel kişilik ve kurumun başkanına da ruhaniyet kazandırılmaya çalışılmaktadır ancak, Diyanet gerek İslam'ı gerekse mensuplarını temsil etme bakımından batıdaki dinsel kurumların muadili kabul edilebilecek dini bir kurum değildir.¹³ Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, farklı dini grupların Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsil edilip edilmemesi veya bu yönde taleplerin değerlendirilebilmesi için öncelikle bu kurumun dini mi yoksa idari bir kurum mu olduğu yönündeki tartışmaların sağlıklı bir sonuca ulaşması gerekmektedir. Anayasa Mahkeme-

¹⁰ Geniş bilgi için bk. İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 3.Baskı, İstanbul: Dergah Yay., , 2009, s. 78.

¹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyas, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2002, s. 535.

¹² Mehmet Görmez, "Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri ve Uygulama", *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İlyas Çelebi (Ed.), Ensar Yay., İstanbul, 2007, (ss. 487-495) s. 487.

¹³ Bk. Sönmez Kutlu, *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi* (Genel Değerlendirme), İlyas Çelebi (Ed.), Ensar Yay., İstanbul, 2007, s.573.

sinin açıklamalarına göre Diyanet İşleri Başkanlığı, görevleri Anayasada belli olan idari bir kurumdur. Ancak reel politik açıdan devlet nezdinde Diyanete dinsel bir anlam yüklendiğinin bazı olaylardan anlaşılmakta olduğu da dile getirilmektedir.¹⁴

Laik devlet açısından Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun genel idare içerisinde kabul edilebilmesi için ilgili kurumun toplumun dini anlamda ortak ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte teknik olarak bir kamu hizmeti yürütmesi gerekmektedir.¹⁵ Bu da temsil kabiliyetinin aynı zamanda eşitlik kavramıyla da doğrudan ilişkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Her iki kavram birlikte düşünüldüğünde, mevcut şartlar altında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini bir kurum olması mümkün değildir. Zira dini bir kurum olarak işlev görmesi ya da düşünülmesi halinde farklı mezhep ve gruplara yönelik bir din hizmetinin yürütülmesinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Kaldı ki mevcut haliyle teşkilat, -her ne kadar son dönemde farklı mezheplere yönelik dini yayınlar basılsa da- Sünni Maturidi geleneğe yönelik olarak din hizmetleri yürüttüğü yönünde eleştirilmektedir. Bu durumun, Başkanlığın din hizmetlerini yürütmekle görevli bir idari mekanizma olmaktan çok kendi müntesiplerine yönelik din hizmeti sunan bir dini kurum görüntüsü verdiği iddia edilmektedir. Zaten eleştiriler de bu noktada odaklanmaktadır. Eğer Başkanlık, idari bir teşkilat ise, neden farklı dinsel geleneklere de hizmet verilmemektedir? Eğer Başkanlık dini bir teşkilat ise o halde neden laik bir devlet sistemi içerisinde dini bir kuruma yer verilmektedir? Halkın her kesiminden alınan vergilerle giderleri karşılanan bir kamu kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nun idari bir kurum olarak İslam'ın her kesimine eşit derecede hizmet etmesi beklenirken belki de bugüne kadar gelen uygulamalardan kaynaklanan eksikler bu soru işaretlerini daha da belirgin bir şekilde tetiklemiş olmaktadır. Ancak buraya kadar ifade edilen değerlendirmelerden elde edilen sonuç, Diyanet İşleri Başkanlığının din hizmetlerini yürütmekle görevli idari bir kurum olduğudur.

¹⁴ Gözaydın, *age*, s. 105.

¹⁵ Gözaydın, *age*, s. 288.

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın idari bir kurum olarak Anayasada ifade edilen görevleri yerine getirmekte olduğunu açıkladıktan sonra temsil sorunu ile ilgili olarak açıklığa kavuşturulması gereken ikinci husus, Sünni Maturidi geleneğin dışında İslam'ın farklı yorumlarının da Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında temsili konusudur.

İslam'ın farklı yorumlarını benimsemiş değişik inanç gruplarının Diyanet İşleri Başkanlığı nezdinde temsil edilmemesi ve bu gruplara yönelik din hizmeti verilmemesinin, teşkilata yönelik en önemli eleştirilerden birisi olduğu bilinen bir gerçektir. Değişik inanç gruplarının temsili ile ilgili tartışmalarda özellikle Alevilerin temsili en ciddi tartışma alanı olarak görülmektedir. Hatta öyle ki, farklı inanç gruplarının Diyanette temsili meselesi, Alevilerin temsili ile özdeşleşmiştir.¹⁶ Dolayısıyla burada Alevilerin temsili konusunu ele alırken bir tanım sorunu ile karşılaşılacaktır. Bu bağlamda, gerek Alevi çevrelerde, gerekse İlahiyat çevrelerinde Alevilik konusunda farklı tanımlamalara girilmektedir.¹⁷ Ancak şu kadar var ki, yapılan çalışmalara bakıldığında, "Alevilik" kavramının etimolojik, siyasi ve tasavvufi bakımdan farklı tanımlarının bulunduğu görülmektedir. Anadolu'da Alevilik meselesi karmaşık zamansal ve mekansal birçok unsuru içeren farklı bileşenlerden meydana gelmektedir.¹⁸

¹⁶ Alevilerin tarihsel kimliklerini ve kurumsal yapılarını günümüzde nasıl muhafaza edeceklerine ilişkin çeşitli söylemler ve buna paralel olarak da bazı talepler bulunmaktadır. 1990 yılındaki Alevi Bildirgesi'nde; devletin Alevilere yönelik "baskıcı" tutumunu kabul etmesi, basında ve özellikle TRT'de Aleviliğe yer verilmesi, alevi köylerine cami yapımından vazgeçilmesi, okullarda verilen din dersleri alevi öğrenciler için zorunlu olmaktan çıkarılması ve dedelik kurumunun yeniden yapılandırılması çerçevesinde dedelere, kendini geliştirme ve yetiştirme olanakları sağlanması gibi bazı talepler dile getirilmiştir. Bk. Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 9. Baskı, İstanbul: Yön Yay., 1998, ss. 295-301.

¹⁷ Tanım sorunu, makalenin sınırlılıklarını aşacağı için burada ayrıca ele alınmamıştır. Aleviliğin tanımı ile ilgili farklı yaklaşımlar hakkında geniş bilgi için bk. Necdet Subaşı, *Sırrı Fâş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Ufuk Çizgisi Yayınları, 2008, s. 109-110; Ali Yaman, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik*, Ankara: Elips Yay., 2006, s. 101; Ali Murat İrat, *Devletin Bektaşi Hırkası*, İstanbul: Çivi yazıları Yay., 2006, s. 26; Mehmet Yaman, *Alevilik: İnanç, Edeb, Erkan*, 4. Baskı, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1995.

¹⁸ Ali Yaman, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik*, Ankara: Elips Yay., 2006, s. 101; Geleneksel ve modern Aleviliğin tarihsel gelişim serüvenine ilişkin geniş

Bu nedenle Alevilik konusunda tanımlama zorluğu yaşanmakta, farklı noktalardan bakılarak farklı tanımlamalara girilmektedir. İlk olarak Alevilerin, Alevilik tanımına bakıldığında, onların Aleviliği tanımlama noktasında birbirinden farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılık, Alevileri temsil iddiasında olan dernek ve federasyonların tanımlamalarına da yansımaktadır. Bu dernek ve federasyonların tanımlamalarından hareketle genel olarak üç tür Alevilik tanımının olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Aleviliği İslam'ın farklı bir yorumu olarak telakki eden görüş, ikincisi, Aleviliğin İslam inancından tamamen bağımsız, ayrı bir inanç sistemi olduğu yolundaki görüş, üçüncüsü de Aleviliği İslam'ın şartları açısından bakıldığında, duruma göre, İslam'ın içinde ya da dışında kabul eden görüştür. Bu görüşler, Alevilerin kurdukları federasyonlar tarafından kendilerini tanımlamak üzere serdedilmiştir.

138
OMÜİFD

Aleviliğin tanımı ile ilgili olarak Aleviler arasında bir tanım sorunu yaşanırken İlahiyat çevrelerinde de bu konuda ortak bir görüşün hakim olmadığı görülmektedir. Dinler tarihçileri, mezhepler tarihçileri, din sosyologları ve din psikologları arasında Aleviliğin bir tarikat olduğunu iddia edenler olduğu gibi tasavvufi bir oluşum olduğu yolunda görüş beyan edenler de bulunmaktadır. Hatta tüm bu tanımlama girişimlerinin dışında kalarak Aleviliği tanımlamanın güç olacağını düşünenler de mevcuttur.¹⁹

İlahiyatçılar arasında da Aleviliğin tek bir tanımından bahsedilememektedir. Ancak yapılan değerlendirmelerden anlaşıldığı kadarıyla, Alevilik, gerek geleneksel Alevilerin büyük çoğunluğu gerekse İlahiyatçıların belirli bir kesimi tarafından bir tarikat olarak adlandırılmaktadır.

bilgi için bk. Necdet Subaşı, *Sırrı Fâş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Ufuk Çizgisi Yayınları, 2008.

¹⁹ Bu konuda geniş bilgi için bk. İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul: TDV Yay., 1997; Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2006; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005; Abdurrahman Küçük-Mehmet Alparslan Küçük, *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik: Dinler Tarihi Açısından Bir yaklaşım*, Ankara: Berikan Yay., 2009; Bilal Sambur, "Özgürlük ve İnsan Hakları Açısından Alevilik Problemi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 55, Yıl: 2009, (ss. 93-108), s. 99.

Alevilik konu edildiği zaman tartışmaların odağında yer alan en önemli kurum ise Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Özellikle Diyanetin Aleviliğe bakışı bir merak konusu olmanın ötesinde bir soru(n) olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Alevilik konusunda Başkanlığın 19.12.2008 tarihli basın açıklamasında, Diyanetin Alevileri tanımlama konusundan, cemvlerinin ibadet yeri olarak kabul edilmesine; Başkanlık bünyesinde bir alevi bölümü kurulmasından, alevi köylerine cami yapımına kadar gündemdeki sorulara yanıt verilmiştir. Buna göre, Başkanlık Alevilik konusunda herhangi bir tanımlama yapmamaktadır. Zira kurumun yetkilileri, Diyanetin herhangi bir tanımlama görevinin bulunmadığını ve herhangi bir mezhep ya da tarikata göre de hizmet vermediklerini, aksine laiklik ilkesi çerçevesinde tüm toplumu kapsayacak şekilde mezheplerüstü yaklaşımı esas alarak hizmet verdiklerini ve Diyanet'in dini bir otorite ya da kurum değil, görevleri Anayasada belli olan idari bir kurum olarak hizmet verdiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte açıklamanın devamında Diyanetin Aleviliği İslam içinde bir oluşum olarak gördüğü, onu ayrı bir din ya da İslam dışı olarak nitelendirilmesinin ne bilimsel bilgi ile ne tarihsel tecrübeyle ne de Alevi-Bektaşî geleneği ile bağdaşmadığı ifade edilmektedir.²⁰

Temsil Sorunu: Aleviliğin tanımında olduğu gibi, Alevilerin, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsil edilmesi noktasında da farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Alevilerin Diyanette temsil edilmesi isteği tüm Alevileri kapsayan ortak bir talep değildir. Araştırmalara bakıldığında bu konuda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, temel olarak üzerinde durulması gereken iki görüş olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi, Diyanet'in yeniden yapılandırılması ve Alevilerin bu yeni yapılandırma çerçevesinde temsil edilmesidir. Özellikle Cem Vakfı tarafından dile getirilen bu öneriye göre, Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalı ve yerine Din Hizmetleri Teşkilatı kurulmalıdır. Bu teşkilatta ülkedeki tüm dini

²⁰ Gazeteci Oral Çalışlar'ın Radikal Gazetesinde hazırladığı "Aleviler" yazı dizisi için Diyanete yönelttiği bazı sorulara Başkanlığın cevabını içeren 19.12.2008 tarihli ve "Alevilik" başlıklı basın açıklaması için bk. <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-128.aspx> (27.10.2010)

gruplar –Yahudi ve Hıristiyanlar da dahil- herhangi bir üstünlük olmadan, kendi yoğunlukları oranında temsil edilmeli ve bu teşkilat vasıtasıyla her dini gruba din hizmeti sunulmalıdır.²¹ Bu görüş, onun dışında bazı Alevi dedeleri ve Alevi vatandaşlar tarafından da dile getirilmektedir.²²

İkinci görüş ise, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması yönündedir. Bu görüş de yine Alevi-Bektaşî çevrelerinde özellikle örgütler bazında dile getirilen bir taleptir. Bu yaklaşımı savunan örgütlerin başında Alevi Bektaşî Federasyonları, Pir Sultan Abdal Dernekleri, Semah Kültür Vakfı ve bazı Kürtçü Alevi çevreler gelmektedir. Bu çevrelerin iddialarına göre, laik bir devlet sistemi içerisinde Diyanetin yeri yoktur. Diyanet mevcut olduğu sürece Türkiye’de laik bir devletin varlığından söz etmek mümkün değildir.²³ Veliyyittin Ulusoy, Diyaneti, Sünniliği resmi din olarak benimseyen bir kuruluş olarak nitelendirirken, Diyanete gerek olmadığı kanaatindedir. Ona göre, her dini inanış ya da cemaat kendini finanse etmeli, devlet diyanetten elini çekmeli ve cemaatler de kendi sorunlarını kendisi çözmelidir. Devlet burada sadece hakem rolü oynamalıdır.²⁴

Temsil sorunu ile ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı yukarıda ifade edilen basın açıklamasında, bu konuda önemli tespitlere yer vermektedir. İlgili açıklamada şöyle denilmektedir:

“Aleviliğin Diyanet içinde yapılanması veya İslam için grupların Diyanet bünyesinde temsil edilmesi talebi, üzerinde herkesin dikkatlice düşünmesi gereken yeni bir durumdur. ... Başkanlık, hizmet anlayışını mezheplerüstü bir yaklaşımla vatandaşlık esasına göre laikliği esas alarak şekillendirmektedir. Bu nedenle İslam içi grup ve oluşumların hepsine herhangi bir ayırım yapmadan eşit mesafede durmaya ve hizmet sunma-

²¹ İzzettin Doğan, Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye’de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 26-27 Mart 1996, Cem Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 211.

²² Üzüm, *age*, s. 133.

²³ Bu konuda bk. Üzüm, *age*, s. 130-132.

²⁴ Bk., Kutlu, *age*, s. 74; diğer Alevi örgütlerin konu hakkındaki görüşleri için bk. Çakır-Bozan, *age*, ss. 274-280.

ya özen göstermektedir. Bu talep sadece Diyanet İşleri Başkanlığını değil aynı zamanda, devlet yapımızın ve siyasal sistemimizin bütün unsurlarını ilgilendiren önemli bir konudur.”

Ayrıca Alevi köylerine cami yapımı konusu ile ilgili olarak da açıklamada, cemevlerinin camiye alternatif bir ibadethane olamayacağı, cemevinin camiye alternatif olup olmadığını tartışmanın aslında Aleviliğin ayrı bir din olup olmadığını tartışmak anlamına geleceği, Başkanlığın cemevi gibi kültürel ve mistik kimliği bulunan mekanların, yasal sistem içerisinde sosyo-ekonomik ve kültürel olarak desteklenmesi gerektiği düşünceleri ifade edilmektedir. Yine aynı açıklamada yer alan önemli bir husus da Alevilerin, alevi köylerine cami yapımından devletin vazgeçmesi istemelerine ilişkindir. Başkanlık, açıklamada, cami yapımı, bakımı ve onarımı için bütçeden herhangi bir ödenek ayrılmadığı, bunların tamamen vatandaşların katkılarıyla yapıldığı, dolayısıyla zaman zaman gündeme gelen “Başkanlığın, alevi köylerine kendi istek ve önerileri olmadan cami inşa ettiği ya da ettirdiği” yönündeki iddiaların gerçek dışı olduğu ifade edilmiştir.²⁵

Alevilerin Diyanette temsil edilme ile ilgili düşünce ve görüşlere baktığımızda aslında CEM Vakfı ve bazı alevi vatandaşların dile getirdiği söylemin dışında Diyanette temsil talebi Alevilerin geneline teşmil edilebilecek bir konu olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak burada yine de tartışmaya konu olan hususun hukuki sonuçlarıyla da açıklanması bir gerekliliktir.

3- Uluslararası Belgelerde Diyanet İşleri Başkanlığı'na Yönelik Değerlendirmeler

Türkiye ile ilgili olarak yılda iki önemli rapor yayınlanmaktadır. Bunlardan birincisi Amerika'daki Uluslararası Dini Özgürlükler Komisyonu (United States Commission on International Religious Freedom, USCIRF) tarafından yayınlanırken, ikincisi de Avrupa Komisyonu (European Commission) tarafından yayınlanmaktadır. Biz burada, birincisinden

²⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı'nun 19.12.2008 tarihli Basın Açıklaması,

kısaca bahsetmekle birlikte konumuz gereği ağırlıklı olarak Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan yıllık İlerleme Raporlarına yer vereceğiz. Zira Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilmesi için öncelikle Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Özellikle AB İlerleme Raporları, bu kriterlerin yerine getirilip getirilmediğini denetlemekte, görülen eksikleri hatırlatmakta ve bunların bir an önce giderilmesini talep etmektedir.

Amerikan Uluslararası Dini Özgürlükler Komisyonu (USCIRF), 2007 yılından itibaren Türkiye'yi dini özgürlükler alanında izlemeye başlamıştır. Aynı yıl yayınladığı raporda Türkiye'ye de yer vermiştir. Ancak burada sadece Alevilere geniş yer ayıran 2010 yılı raporu üzerinde durulacaktır. Zira 2007-2009 yılları arasında yayınlanan raporlarda Alevilere ilişkin yer verilen değerlendirmelere genel olarak 2010 raporunda da yer verilmiştir.²⁶

142
OMÜİFD

USCIRF tarafından yayınlanan 2010 raporunun Türkiye kısmında, Alevilerle ilgili bir başlık da bulunmaktadır. Burada Aleviler, Türkiye'de devlet tarafından tanınmamakla birlikte, nüfusun yaklaşık % 15-25'ini oluşturan –ki bu rakam 73 milyonluk Türkiye için ortalama 15-20 milyona tekabül etmektedir- en büyük dini azınlık olarak sayılmaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğunun ve bazı alevi kesimlerin Aleviliği İslam dairesinde saymamasına rağmen, Türkiye'nin bu grubu heterodoks İslam saydığı ve dini azınlık olarak kabul etmediği belirtilmekte, her ne kadar son zamanlarda durumları değişse bile yine de Alevilerin uygulamada devletin ayrımcılığına maruz kaldıkları bilgisi yer almaktadır. Raporda Alevileri de içeren Türk vatandaşlarından toplanan paralardan alevi köyleri de dahil Sünni cami yapımına para aktarıldığı, ancak bununla birlikte Alevilerin kalabalık oldukları yerlerde bazen cemevi yapımına izin verilmediği, devletin Diyanet yoluyla Sünni İslam'ı sürekli ilerlettiği ve 677 sayılı kanunda Alevi dedeliğinin tanınmadığı şeklinde bazı eleştirilere

²⁶ İlgili dönemlere ait raporlar için bk. <http://www.uscifr.gov/reports-and-briefs/annual-report.html>

yer verilmektedir.²⁷ Rapora yansıyan diğer bir husus ise, hükümetin son yıllarda Alevi sorununa eğilmek için Alevi Çalıştayını düzenlediği, burada Alevilerin taleplerini dinlediği ve Alevilerin de beş talepte bulunduğu bilgisine yer vermiş olmasıdır. Buna göre aleviler; 1- Cemevlerinin yasal olarak ibadethane sayılmasını, 2- Zorunlu din derslerinin kaldırılmasını, 3- Alevi köylerine cami yapımından vazgeçilmesini, 4- 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla el konulan mülklerinin geri iadesini, 5- Sivas'taki madımak otelinin müzeye çevrilmesini talep etmektedirler.²⁸

Raporda yer alan bilgiler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, özellikle Alevilerin sayısı ve Aleviliğin tanımına ilişkin bilgilerin eksik ya da yanlış olduğu sonucuna varılabilmektedir. Türkiye'de Alevilerin sayısı siyasi ve politik rant elde etme kaygısı ile farklı gösterilmeye çalışılmaktadır. Toplam nüfus içinde Alevilerin oranı ile ilgili olarak İlyas Üzümlü, yaklaşık olarak 4-5 milyon civarında olduğunu ileri sürmektedir.²⁹ KONDA Araştırma şirketi tarafından 2006 yılında yapılan "Biz Kimiz?" adlı toplumsal yapı araştırmasında Alevilerin oranı % 5,02 olarak tespit edilmiştir.³⁰ Bu oran yaklaşık 4 milyona tekabül etmekte ise de konunun uzmanları, bazı çekincelerle kimliğini açıkça söyleyemeyenlerle birlikte bu oranın % 2-3 civarında daha artabileceğini ve dolayısıyla rakamın yaklaşık olarak 5-6 milyon aralığında olabileceğini ifade etmektedirler. Bunun ötesinde ortaya konulan hesaplamaların abartılı olduğu ortadadır. Nitekim ilgili komisyon da abartılı olan bu sayıları dikkate alarak, bunun üzerinden bir değerlendirmeye gitmiştir. İkinci olarak, "birçok Müslümanın ve bazı Alevilerin Aleviliği İslam dairesi dışında tutmalarına rağmen devlet halen Aleviliği heterodoks İslam olarak görmektedir" şeklindeki düşünce doğru bir yaklaşım değildir.

²⁷ United States Commission on International Religious Freedom Annual Report May 2010, s. 306.

²⁸ United States Commission on International Religious Freedom Annual Report May 2010, s. 307.

²⁹ Bk. İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, TDV Yay., İstanbul 1997.

³⁰ KONDA Araştırma ve Danışmanlık, *Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması 2006*, s. 24. http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf (13.10.2010)

Türkiye’de temel hak ve özgürlüklere ilişkin ikinci önemli belge, AB Komisyonu tarafından yayınlanan Yıllık İlerleme Raporlarıdır. İlki 1998 yılında yayınlanan bu raporlarda Türkiye’nin her alanda ortaya koyduğu gelişme performansı değerlendirilmekte, eksiklikler dile getirilmekte ve ilgili alanlarda gerekli yasal düzenlemelerin yapılması tavsiye edilmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükleri içeren başlıklar da bu raporlarda yer bulmaktadır.

AB Komisyonunun “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 1998 Yılı Düzenli Raporu”nda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar başlığı altında din özgürlüğü konusu dile getirilmiştir. Burada Lozan Antlaşması’nda tanınan azınlıklar dışarıda tutulacak olursa İslam’dan başka dinlerin icrasının kısıtlamalara tabi olduğu, Süryani Ortodoksların azınlık olarak tanınmadığı dile getirilmiştir. Bunun yanında devlet okullarında Sünni İslam’ı temsil eden din derslerinin zorunlu olduğu, Sünni din adamlarının devletten maaş almalarına karşın Alevilerin sayısının 12 milyon olarak tahmin edilmesine rağmen devletten maaş alan alevi din adamı bulunmaması eleştirilmiştir.³¹

2001 yılı İlerleme Raporunda, Sünni olmayan müslüman topluluklarının durumlarında hiçbir gelişme olmadığı, Alevilere yönelik resmi tutumun değişmediği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, sadece Sünni İslam'a yönelik cami ve vakıflara destek verildiği, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Alevilerin sorunlarının halen dikkate alınmadığı yazılmıştır.³²

Komisyonun 2004 yılı ilerleme raporunda, Alevilik konusuna, yayımlandığı dönemde ciddi tartışmalara neden olan “azınlık hakları” içerisinde yer verilmiştir. İlgili raporda, Aleviler “Sünni olmayan Müslüman azınlık” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ise, azınlık kavramının Lozan’da

³¹ European Commission, *Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, s. 19. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf (13.10.2010)

³² Commission of the European Communities, *2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession*, Brussels, 13.11.2001, SEC (2001) 1756.

belirlendiği halde yeni bir azınlık oluşturma düşüncesi mi var? Sorusunu tartışmaya açmıştır.³³

2005 yılı İlerleme Raporunda, 2004 yılından 2005 yılına kadar geçen bir yıllık sürede özellikle dini özgürlükler alanında çok sınırlı sayıda gelişme kaydedildiği belirtilirken Aleviler bu raporda yine doğrudan ifade edilmişlerdir. Rapora göre, “Sünni olmayan Alevi toplum” ibadet yerlerinin tanınması, ilgili devlet kurumlarında temsil edilme ve zorunlu din dersleri gibi konularda sorunlar yaşamaya devam etmekte olduğu ifade edilmiştir.³⁴ Ancak bu raporda “azınlık” kavramı kullanılmamıştır.

2007 yılı İlerleme Raporunda ise Alevilerin ibadethane (Cemevi) açma konusunda sorunlar yaşadıkları, Cemevlerinin halen devlet tarafından tanınmadığı ve buralara kaynak verilmediğine dikkat çekilmiştir.³⁵

2008 yılı İlerleme Raporunda Alevilerle ilgili yine önemli ifadelere yer verilmiştir. Buna göre, hükümetin Alevilerle diyalogu geliştirmek ve onların kaygılarına cevap vermek için bir girişimde bulunacağını açıklaması, bir belediye meclisinin (Tunceli Belediyesi) bir Cemevini ibadethane olarak kabul etmesi ve buraya verilen suyun camilerle aynı statüde ücretlendirilmesi, raporun dini özgürlüklere ilişkin kısmına yansımıştır. Bu ifadeler olumlu olarak algılansa bile raporun devamında hükümetin Alevilerle ilgili girişiminin tam olarak sürdürülmediği ve Alevilerin, başta eğitim ve ibadethanelere ilişkin olmak üzere mevcut sorunlarının devam ettiği bildirilirken şu ifadeler yer verilmiştir: “İbadet yerleri konusunda, Alevi ibadethaneleri (Cemevleri) ile ilgili iki dava mahkemelerde beklemektedir. Bunlardan birisi ise Danıştay’dadır. Her iki davada da

³³ Commission of the European Communities, *2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession*, Brussels, 06.10.2004, SEC (2004) 1201. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf (13.10.2010)

³⁴ European Commission, *Turkey 2005 Progress Report*, Brussels, 9 November 2005, SEC (2005) 1426, s. 29. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (13.10.2010)

³⁵ Commission of the European Communities, *Turkey 2007 Progress Report*, Brussels, 06.11.2007, SEC (2007) 1436, s. 17. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf (13.10.2010)

Alevilerin Cemevi inşaatı için yer talepleri reddedilmiştir. Buralar (Cemveleri) ibadethane sayılmamakta ve sonuçta yetkili makamlardan mali destek de alamamaktadırlar.”³⁶

2009 yılı ilerleme raporunda, hükümetin, Alevilerin sorunlarının ve beklentilerinin açıkça tartışıldığı çalıştaylar düzenlediği, bunun da Aleviler tarafından olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. Bunun dışında muharem ayı münasebetiyle kamu yayın kuruluşu (TRT) tarafından çeşitli programların yayınlanması, öte yandan Kültür Bakanlığı tarafından, 1993 yılında yaşanan olayların³⁷ anısına Sivas’taki Madımak otelinde bir kültür merkezinin kurulması için tartışma açılması Aleviler için birer jest olduğu bildirilmiştir. Raporun devamında üç belediye meclisinin cemevlerini ibadethane olarak tanıdığını ve camilere gösterilen kolaylıklardan bunların da faydalandığı belirtilmiştir.³⁸

146
OMÜİFD

Türkiye’de özellikle 2001 yılından itibaren AB’ye uyum süreci kapsamında yapılan Anayasa değişikliklerinin bir sonucu olarak, temel hak ve özgürlükler alanında yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde kültürel kimliklerini toplumsal yaşamda daha güçlü bir şekilde ortaya koyma çabasında olan Alevilerin, taleplerini daha keskin bir tavırla dile getirmeleri artık siyasilerin de bu işi ağırdan almalarını zorlaştırmaktadır. Zorunlu din dersleri başta olmak üzere, cemevlerinin ibadethane sayılması, Diyanetten pay ayrılmak suretiyle devletin cemevlerine yardım etmesi gibi konularda iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM’ne başvurmaları ve buralardan Türkiye aleyhine sonuçlar çıkması, Türkiye’yi bir taraftan uluslararası kamuoyunda zor durumda bırakırken, diğer taraftan da AB sürecine olumsuz etki etmektedir. Tabiatıyla bu durum, yukarıda da açıklandığı gibi, Türkiye hakkında yayınlanan çeşitli raporlarda da ifade-

³⁶ Commission of the European Communities, *Turkey 2008 Progress Report*, Brussels, 05.11.2008, SEC (2008) 2699, s. 18-19. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf (13.10.2010)

³⁷ 2 Temmuz 1993 tarihinde bir grup, Pir Sultan Abdal Kültür Festivaline ev sahipliği yapan Sivas’taki Madımak Otelinin etrafını sararak ateşe vermiş, otelin yakılması sonucu, çoğunluğu Alevi şair ve yazar olmak üzere toplam 37 kişi hayatını kaybetmişti.

³⁸ Commission of the European Communities, *Turkey 2009 Progress Report*, Brussels, 14.10.2009, SEC (2009) 1334, s. 21.

sini bulmaktadır. Hükümetin son yıllarda gerek toplumsal talepler, gerekse AB kriterlerini dikkate alarak attığı adımlar gerek Aleviler gerekse toplumun diğer kesimleri tarafından dikkatle izlenmektedir. Artık çözümsüzlük üzerine kilitlenmiş gibi görünen önemli toplumsal bir sorunun çözümü noktasında atılan bu adımların, hem toplumsal farklılaşmadan kaynaklanan çatışma ortamının en aza indirilmesine, hem de toplumsal bir talebin karşılanması suretiyle ülkenin ulusal ve uluslararası arenada düştüğü zor durumdan kurtulmasına yardım edeceği açıktır.

B- Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Yapılan Tartışmaların Değerlendirilmesi

AB sürecinde Diyanetle ilgili yaşanan en ciddi tartışmaların başında kurumun özerkliği ve islamın farklı oluşumlarının temsili sorunu gelmektedir. İlk olarak Diyanet İşleri Başkanlığının özerkliği hakkında gerek laik gerekse muhafazakar kesim arasında bir görüş birliği vardır. Ancak bu konuda görüş beyan edenlerin özerklikten neyi kastettikleri çok açık değildir. Buna rağmen her ne kadar özerklik kavramı ile neyin kastedildiği çok açık olmasa da burada kastedilenin, Diyanet'in, laik sistem içinde yer almasına karşı çıkmadan öte, onu siyasi etkilerden mümkün olduğunca uzaklaştırmaya çalışmak olarak anlaşıldığını söylemek mümkündür. Nitekim özerklikten kasıt tümüyle Diyanet teşkilatının idari yapı dışında tutulması ise o halde ne mevcut siyasal konjonktür ne de sosyo-kültürel yapının buna elverişli olmadığını, eğer bir özerklikten bahsetmek gerekirse bunun sadece teşkilatın mümkün olduğunca siyasetin dışında tutulması olarak algılanması gerektiğini söylemek gerekmektedir. Kaldı ki, Diyanet teşkilatının ne yapı, ne de işleyiş bakımından devletin himayesinde olmaması gerektiği düşüncesi gerek klasik laik anlayışın gerekse radikal İslamcı veya muhafazakar kesimin ortak dili olagelmiştir. Ancak Cumhuriyetin kurucu kadroları, dönemin şartları içerisinde Diyanet teşkilatına genel idare içerisinde yer vermek suretiyle aslında hem İslam'ın sosyal boyutunu yok saymayarak ondan faydalanmak istemişler hem de zararlı sayılabilecek akımlara karşı bir önlem almışlardır. Günümüz şartları içerisinde bakıldığında özerklik, Diyanet teşkilatını siyasetin etkisin-

den daha da bağımsız hale getirmek için seçimle iş başına gelen bir başkan seçilmesi ya da siyasetin etkisini azaltmak için başka önlemler alınması olarak düşünülebilir. Hatta bu açıdan son çıkan teşkilat kanunu eleştiriye de açıktır. 01.07.2010 tarih ve 6002 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”un 9. maddesinde Başkan Yardımcıları, Rehberlik ve Teftiş Başkanı ve Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanının müşterek kararlar; daire başkanı, hukuk müşaviri, başmüfettiş, müfettiş, iç denetçi ve dinî yüksek ihtisas merkezi müdürünün ise, Başkanın teklifi üzerine Başbakan veya ilgili Bakan onayı ile atanacağı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere burada, atamada siyasi iktidarın müdahale alanının geniş olması, siyasi iktidara Başkanlığa müdahale etme imkanı sağlamaktadır. 6002 sayılı kanun kurumun çalışma şartlarının iyileştirilmesi bakımından iyi olmakla birlikte özerklik konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu noktada belki kurumun daha sağlıklı çalışabilmesi ve herhangi bir siyasi etkiden uzak durabilmesi için atamaların, Başkanlığın kendi içinde yapılacak bir seçimle belirlenmesinin zemini hazırlanmalıdır. Aksi halde kurumsal bir özerklikten bahsetmek daha da zorlaşmaktadır.

148
OMÜİFD

Başkanlığı özerk hale getirmek için, onu bugünkü konumunun dışında bir hukuki konuma getirerek sistem dışında tutmak, hem sosyal hem de siyasal etkileri bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle özerklik istemini dile getirirken nasıl bir özerklik istendiği de açıkça ortaya konulmalı ve dile getirilen özerkliğin siyasal ve soysal yaşamda ne tür bir karşılık bulacağı da önceden iyi düşünülmelidir.

Temsil sorunu konu edildiğinde ise, bunun ilk önce ulusal ve uluslararası hukuk açısından tahlil edilmesi gerekmektedir. Mevcut yasal düzenlemelere bakıldığında ilk olarak 3 Mart 1924 tarih 429 sayılı kanunun 5. Maddesinde³⁹ Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm cami mescit tekke ve zaviyenin ve bunlarla ilgili tüm görevlilerin tayin ve azillerinin Diyanet İşleri Reisliğine verildiği görülmektedir. 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla, tekke ve zaviyelerle şeyhlik, müritlik, çelebi-

³⁹ Bk., *Düstur*, III. Tertip, Cilt: 5, (2. Baskı 1948), s. 320-321.

lik, babalık vb. unvan ve sıfatların kullanımı yasaklanmıştır.⁴⁰ 677 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte tekke ve zaviyelerin yönetimi ve bunların görevlileri ile ilgili iş ve işlemler Diyanet İşleri Başkanlığının görev alanından çıkarılmıştır. 1924 Anayasasına, 1937 yılında eklenen laiklik ilkesi gereği devlet, dinin siyasal alanda varlığına son vermiş ve herhangi bir dini ya da cemaati önceleyerek din ve/veya inançlar karşısında taraf olmamıştır.

Yukarıdaki üç kanun birlikte değerlendirildiğinde Alevilerin Diyanette temsil edilme olasılığı görünmemektedir. Zira ilk iki kanunla Türkiye’de herhangi bir dini grubun tanınması söz konusu olamamaktadır. Özellikle inkılap kanunları arasında yer alan 677 sayılı kanuna göre tekke ve zaviyelerin açılması söz konusu değildir. O halde Alevilerin Diyanette temsil edilebilmeleri için öncelikle bu kanunlarda değişiklik yapılması gerekmektedir. Ancak bu, basit bir kanun değişikliği değildir. Geniş çaplı Anayasal değişiklikleri beraberinde getirecek ciddi bir çalışmayı gerektirmektedir. Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı içinde temsiline yer verilirse diğer dini gruplar ya da oluşumlar haklı olarak bunun kendileri için de uygulanmasını talep edebileceklerdir. O zaman da rejim tartışmaları gündeme gelecektir. Çünkü laik bir devletin herhangi bir dini grubu ya da tarikatı tanınması söz konusu olacaktır ki, o zaman Türkiye’nin laik bir devlet olduğundan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Kaldı ki Türkiye Cumhuriyeti’nin laik bir devlet olduğu Anayasanın 2. maddesinde açıkça belirtilmekte ve bu madde değiştirilmesi dahi teklif edilemeyen maddeler arasında yer almaktadır. Aleviliğin Diyanet nezdinde temsil edilmesi meselesi, rejim tartışmalarının fitilini ateşleyecek nitelikte görünmektedir. Dolayısıyla şu an itibarıyla ne Anayasal sistem ne siyasal iktidarlar ne de toplumsal yapı, böyle bir durumu kabul edecek bir konumda değildir.

Alevilerle ilgili Diyanet bazında yapılacak bir değişiklik aynı zamanda Lozan Antlaşması ile azınlık statüsü verilmiş olan Rum, Ermeni ve

⁴⁰ Bk. “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”, *Düstur*, III. Tertip, Cilt: 7, s. 113; *Resmi Gazete*, tarih: 13.12.1925, sayı: 243.

Musevi vatandaşlar için de yeni düzenleme getirilmesi tartışmalarına kapı aralayacaktır. Zira Lozan'da Müslümanlar etnik yapısı ne olursa olsun, azınlık olarak kabul edilmemiş, bu ülkenin asli unsuru sayılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı da herhangi bir ayırım gözetmeksizin laiklik prensibine uygun olarak tüm Müslümanlara eşit şekilde hizmet vermeye yetkili kılınmıştır. Eğer Alevilikle ilgili Diyanet üzerinden bir tartışma açılırsa bu, Lozan'da azınlık kabul edilen diğer unsurları da işin içine katmak demek olur ki, o zaman da uluslararası boyutta farklı sonuçların ortaya çıkma ihtimaline zemin hazırlanmış olacaktır. Lozan Antlaşmasında azınlıklarla ilgili haklar Antlaşmanın 45. maddesinde Yunanistan'daki Müslümanlar için de geçerli olduğu hükmüne yer vermiştir. Bu da verilecek olan hakların müteakabiliyet esasına dayanacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla gelinen noktada, Alevilerin temsil talebinin Türkiye için hukuk açısından gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta önemli sonuçlar doğurabileceği görülmektedir.

150

OMÜİFD

Aleviliğin temsili ile ilgili olarak diğer önemli bir husus ise, Aleviliğin hangi statüde ve kim tarafından temsil edileceği sorunudur. Bu açıdan bakıldığında, Alevilerin kendi içinde acilen çözmesi gereken sorunlarının da olduğu bir gerçektir. Aleviler bu noktada özellikle, Alevilik nedir? Hangi statüyle temsil edilecektir? Ve kim tarafından temsil edilecektir? soru(n)larına cevap üretmelidirler. Bu süreçte cemevlerinin yasal statüsünün belirsizliği de ayrı bir tartışma konusudur.

Eğer Alevilik İslam dini içerisinde farklı bir tarikat olarak algılanıyorsa o zaman cemevleri caminin alternatifi değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam'ın tek ibadet mekanı olarak tüm camilere herhangi bir ayırım yapmaksızın görevleri çerçevesinde hizmet vermektedir. O halde ibadethaneler konusunda herhangi bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla bazı alevi örgütlerinin hem kendilerini Müslüman olarak telakki edip hem de cemevlerini camiye alternatif bir ibadethane olarak addet-

meleri ve bunun için devletten ayrıca bir yardım talebinde bulunmaları doğru değildir.⁴¹

Alevilerin talepleri konusunda içeride yaşanan tartışmaların yanında, AB'ye üyelik sürecinde özellikle temel hak ve özgürlükler bağlamında uluslararası kamuoyundan gelen eleştiriler de bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde yaşanan bu tartışmaların sadece ülkemizin kendi iç dinamiklerinden kaynakladığını söylemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira gelinen noktada demokrasi ve insan hakları konusunda yaşanan olumlu gelişmelerin, toplumda gittikçe artan sosyo- kültürel hak taleplerinin ve tabii ki başta AB olmak üzere uluslararası toplumdan gelen eleştirilerin hepsinin belirli ölçüde payının olduğu bir gerçektir. Bu nedenle tartışmaların uluslararası boyutunu ve özellikle AB'den gelen eleştirileri görmek de önem arz etmektedir.

C- Sonuç

Sonuç olarak, yaygın din eğitimi açısından bakıldığında, AB'nin din/din eğitimi ve dini kurumlara ilişkin yaklaşımının Türkiye üzerinde özellikle kurumsal anlamda az da olsa bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. AB'nin düzenli raporlarında dile getirilen eleştiriler ve bu süreçte toplumsal taleplerin bir sonucu olarak, temel hak ve özgürlüklerle ilgili ortaya konulan irade, hükümetin bu yönde adım atmasını zorunlu kılmıştır. Alevi çalıştayları ve konumuzla ilgili doğrudan bir düzenleme getirmemesine rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında çıkarılan teşkilat kanunu bu açıdan zikretmeye değerdir. Özellikle Diyanet İşleri başkanlığı ile ilgili olarak, kurumun konumu, faaliyetleri ve hizmetleri bağlamında son yıllarda Alevi vatandaşların, AB sürecini ve değişen siyasal ve toplumsal şartları da göz önünde bulundurarak, taleplerini duyurabilmek için daha keskin çıkışlar yapmaları, doğrudan ya da dolaylı olarak Diya-

⁴¹ Sönmez Kutlu, bugün sayıları her geçen gün artan cemevlerinden bazılarının alevi Müslümanların dini ihtiyaçlarının karşılandığı yer olmaktan çok ideolojik propaganda faaliyetleri yapılan merkezler veya siyasi lokaller haline geldiğini ifade etmektedir. bk., Kutlu, *age*, s. 85.

net İşleri Başkanlığı bünyesinde yapılması istenen değişikliklerin daha sesli bir şekilde dillendirilmesine neden olmuştur.

O halde, din-devlet ilişkileri bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığının mevcut durumu ve hizmetlerinin, AB'nin dini kurumlara ilişkin yaklaşımı ve dini özgürlüklere ilişkin temel prensipleri ile herhangi bir tezat teşkil edip etmediğine bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda bakılması gereken başlıca kaynaklar AİHS, AB Temel Haklar Şartı ve Lizbon Anlaşmasıdır. İlk olarak, Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 17. maddesinde ifade edilen, AB'nin, kilise ve diğer din ve felsefi kuruluşların, üye ülkelerin ulusal hukukunda belirtilen yasal statülerine saygı prensibi göz önünde bulundurulduğunda, Diyanet İşleri Başkanlığının AB müktesebatına ve buna bağlı olarak temel prensiplerine aykırı olmadığı ortadadır. Özerklik konusunda, AB tarafından bakıldığında, ilk etapta laiklik ilkesi doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığının mevcut statüsü, kurumun özerkliği prensibi ile bağdaşmamaktadır. Ancak burada ifade edilmelidir ki, batıdaki kilise teşkilatı ile Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığını birbiri ile kıyaslayarak bir değerlendirme yapmak doğru değildir. Türkiye'deki dini yapılanma veya Diyanet İşleri Başkanlığı ile Avrupa'nın kilise kurumu, gerek hukuki açıdan, gerek üstlendiği misyon açısından gerekse ifade ettiği siyasal ve kültürel anlam açısından birbirinden farklı bir yapı arz etmektedir. Kaldı ki, Hıristiyanlıkta bir kilise teşkilatının bulunmasına karşın İslam'da benzer bir yapılanmanın ve ruhbanlık sınıfının olmayışı, devletin dini bir kamu hizmeti kabul ederek gereğini yerine getirmesinin de meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır. Sıddık Sami Onar'a göre, herhangi bir alanda uzun süreli toplumsal bir gereksinim bulunduğunda ve bu gereksinim giderilmediğinde toplumsal bir huzursuzluğun ortaya çıkmasında güçlü bir olasılık varsa devlet ilgili alanı bir kamu hizmeti olarak üstlenebilir.⁴²

Her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı yapısı ve işleyişi bakımından AB ülkelerinden farklılık arz etse de AB'nin prensiplerine herhangi bir

⁴² Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, 3. Baskı İstanbul: İsmail Akgün Matbaası 1966, s. 722-723'den naklen Gözaydın, *age*, s. 274.

aykırılık teşkil etmemektedir. Zira AB, dini kurumların, ülkelerin anayasalarında gösterilen statülerine saygı duyacağını ifade etmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, özerklik sorunu Türkiye'nin kendi iç hukukunda laiklik bağlamında tartışılan bir konudur. Son olarak, temsil meselesinde AB İlerleme Raporlarında da görüldüğü üzere, dini grupların Diyanet İşleri Başkanlığı nezdinde temsil edilmesi tartışmalarından çok konu, dini grupların ibadet ve diğer dinsel faaliyetlerini özgürce yapıp yapamadıkları ve devletin tüm dini gruplara tarafsız davranıp davranmadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ülkedeki tüm dini grupların ibadet ve diğer dinsel faaliyetlerini özgür bir şekilde yerine getirmeleri hususu, dini özgürlüklere ilişkin bir konu olması hasebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili tartışmaların dışında kalmaktadır. Ancak şu kadar var ki, bu konuda Türkiye'deki mevcut durum, AİHS'nin 9. ve 14. Maddeleri ve AB Temel Haklar Şartınının 10. Maddesinde belirtilen ilkeleri tam olarak karşılamamaktadır. Başkanlığın temsil konusundaki mevcut durumu ise, "eşitlik ilkesi" açısından bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sadece Sünni Müslümanları dikkate alarak hizmet verdiği, diğer dini grupları dikkate almadığı yönündeki iddialar doğru kabul edilecek olursa bunun öncelikle AB'nin temel değerlerini ifade eden AB Anlaşmasınının 6. maddesine, bunun yanında AB Temel Haklar Şartınının "Eşitlik" başlıklı III. Bölümünde yer alan 21/1 ve 22. maddelere⁴³ aykırılık taşımakta olduğu söylenebilir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, hukuk mevzuatında dini değil, idari bir kurum olduğu ve herhangi bir mezhebi ya da grubu öncelemek ya da yok saymak gibi bir durumun söz konusu olamayacağı yönündeki resmi açıklamalar dikkate alınırsa, o zaman temel hak ve özgürlükler bağlamında "ayrımcılık yapmama" ve "eşitlik" ilkelerine aykırı bir durumun olmadığı kanaatine varılabilir. Her ne kadar resmen Diyanet İşleri Başkanlığı idari bir kurum olarak herhan-

⁴³ Şartın 21. Maddesi; "Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasî veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır." ibaresi ile her türlü ayrımcılığı yasaklarken, 22. Maddesi ise, "Birlik, kültür, din ve dil çeşitliliğine saygı gösterir." denilerek topluluğun din ve kültürler karşısında tarafsızlığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

gi bir inancı ya da mezhebi ön plana çıkarmadan mezheplerüstü bir yaklaşımla din hizmetlerini yürütmekte olduğunu söylese de gerçekte durumun pek öyle olmadığı da ortadadır. Alevi vatandaşların cemevleri konusundaki talepleri yukarıda ifade edilen şartlar bağlamında değerlendirilse de bunlarla ilgili bazı özel düzenlemelerin yapılması zorunluluğu da artık kaçınılmazdır. Yani her ne kadar hukuki olmasa da toplumsal talepler Diyanet İşleri Başkanlığının gerek özerklik gerekse temsil konusunda yeniden bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Kaldı ki değişen siyasal ve toplumsal şartlar aynı zamanda toplumsal talepleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükler bağlamında AB standartlarına ulaşmak için bu talepler mutlaka göz önünde bulundurulmalı ve uygun çözümler üretilmelidir.

Kaynakça

154
OMÜİFD

- Ateş, Süleyman, "Diyanet İşleri Başkanlığı İle İlgili Anımız Ve Temennimiz -2 Diyanet İşleri Özerk Olmalı", *Vatan Gazetesi*, 25.04.2004.
- Balkız, Ali, "Alevi Örgütlerin Farkları", *Radikal Gazetesi*, 6 Mart 2002.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyas, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2002.
- Commission Of The European Communities, *2001 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession*, Brussels, 13.11.2001, Sec (2001) 1756.
- Commission Of The European Communities, *2004 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession*, Brussels, 06.10.2004, Sec (2004) 1201. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf (13.10.2010)
- Commission Of The European Communities, *Turkey 2007 Progress Report*, Brussels, 06.11.2007, Sec (2007) 1436, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf (13.10.2010)
- Commission Of The European Communities, *Turkey 2008 Progress Report*, Brussels, 05.11.2008, Sec (2008) 2699, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf (13.10.2010)
- Commission Of The European Communities, *Turkey 2009 Progress Report*, Brussels, 14.10.2009, Sec (2009) 1334.

- Çakır Ruşen & Bozan, İrfan, *Sivil, Şeffaf Ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün Mü?*, İstanbul: Tesev Yay., 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 19.12.2008 Tarihli Basın Açıklaması,
- Doğan, İzzettin, *Din-Devlet İlişkileri Ve Türkiye’de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 26-27 Mart 1996, Cem Vakfı Yay., İstanbul 1998.
- Düstur*, II. Tertip, Cilt: 5, (2. Baskı) 1948.
- Düstur*, II. Tertip, Cilt: 7.
- European Commission, *Regular Report From The Commission On Turkey’s Progress Towards Accession*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf (13.10.2010)
- European Commission, *Turkey 2005 Progress Report*, Brussels, 9 November 2005, Sec (2005) 1426, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf (13.10.2010)
- Fidan, Nurettin & Erden, Münire, *Eğitime Giriş*, İstanbul: Alkım Yay., 1998.
- Görmez, Mehmet, “Türk Hukuk Mevzuatında Dini Kurumların Yeri Ve Uygulama”, *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar Ve Din Eğitimi*, İlyas Çelebi (Ed.), Ensar Yay., İstanbul, 2007.
- Gözaydın, İftar, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dinin Tanzimi*, İstanbul: İletişim Yay., 2009.
- http://sam.baskent.edu.tr/belge/lozan_tr.pdf (29.09.2010)
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/diyamet-ısleri-baskanligi-duyuru-128.aspx> (27.10.2010)
- <http://www.uscirf.gov/reports-and-briefs/annual-report.html>
- İrat, Ali Murat, *Devletin Bektaşî Hırkası*, İstanbul: Çiviyazıları Yay., 2006.
- Kara, İsmail, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 3.Baskı, İstanbul: Dergah Yay., 2009.
- Konda Araştırma Ve Danışmanlık, *Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması 2006*, http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ttya_tr.pdf (13.10.2010)
- Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Samsun: Etüt Yay., 2000.
- Kurt, İhsan, *Yetişkin Eğitimi*, Ankara: Nobel Yay., 2000, S. 6.
- Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2006.
- Kutlu, Sönmez, *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar Ve Din Eğitimi* (Genel Değerlendirme), İlyas Çelebi (Ed.), Ensar Yay., İstanbul, 2007.
- Küçük, Abdurrahman & Küçük, M. Alparslan, *Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşîlik: Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım*, Ankara: Berikan Yay. 2009.
- Resmi Gazete*, Tarih: 13.12.1925, Sayı: 243.

- Sambur, Bilal, "Özgürlük Ve İnsan Hakları Açısından Alevilik Problemi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 55, Yıl: 2009, Ss. 93-108.
- Subaşı, Necdet, *Sırrı Fâş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Ufuk Çizgisi Yayınları, 2008.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, (I. Dönem) Cilt: Iı (1961).
- United States Commission On International Religious Freedom Annual Report May 2010.
- Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2005.
- Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul: Tdv Yay., 1997.
- Yaman, Ali, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik*, Ankara: Elips Yay., 2006.
- Yaman, Mehmet, *Alevilik: İnanç, Edeb, Erkan*, 4. Baskı, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1995.
- Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 9. Baskı, İstanbul: Yön Yay., 1998, Ss. 295-301.

